

ЗМІСТ

ТЕМА I. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА	5
1. Сучасне інформаційне суспільство: поняття, етапи становлення та характерні ознаки.....	5
2. Інформаційна сфера господарювання і цифрова економіка: поняття, структура та співвідношення.	14
ТЕМА II. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	29
1. Правовідносини в цифровій економіці.....	29
2. Нормативно-правове регулювання цифрової економіки.....	48
3. Індивідуально-правове регулювання цифрової економіки	65
ТЕМА III. ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	83
1. Інформація та право інтелектуальної власності	83
2. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності та ліцензійний договір	91
3. Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності	98
4. Договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності.....	102
ТЕМА IV. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	108
1. Сутність державного регулювання цифрової економіки.....	108
2. Правове становище органів державного регулювання цифрової економіки.....	118
3. Методи державного регулювання цифрової економіки.....	133
4. Антимонопольне регулювання цифрової економіки	146

ТЕМА V. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ	159
1. Правовий статус операторів і провайдерів телекомунікацій	159
2. Правові основи державного регулювання ринку телекомунікацій	171
3. Правове регулювання використання технічних засобів і мереж телекомунікацій	182
 ТЕМА VI. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ	198
1. Правові засади здійснення інформатизації в умовах становлення інформаційного суспільства	198
2. Формування та виконання Національної програми інформатизації	215
 ТЕМА VII. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	227
1. Особливості віртуального середовища мережі Інтернет як об'єкта правового регулювання.	227
2. Міжнародно-правове регулювання суспільних відносин в мережі Інтернет	235
3. Законодавче регулювання суспільних відносин в мережі Інтернет в Україні	242
 ТЕМА VIII. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	250
1. Правовий статус телерадіоорганізацій	250
2. Мовлення в багатоканальних телемережах	262
3. Правові основи державного регулювання в галузі телерадіомовлення	267
4. Правове регулювання теле- і радіореклами	284
 ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	295

ТЕМА І. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА

- 1. Сучасне інформаційне суспільство: поняття, етапи становлення та характерні ознаки.*
- 2. Інформаційна сфера господарювання і цифрова економіка: поняття, структура та співвідношення.*

1. Сучасне інформаційне суспільство: поняття, етапи становлення та характерні ознаки

Інформація завжди відігравала важливу роль в житті людини і суспільства. Недаремно на світ з'явився такий крилатий вислів англійського філософа Френсіса Бекона (за іншими джерелами Натана Ротшильда або Уїнстона Черчіля): «хто володіє інформацією, той володіє світом».

Втім значення інформації для людства в різні історичні періоди було неоднаковим. Так, в часи аграрного суспільства головними ресурсами суспільного розвитку виступали такі матеріальні багатства як земля та продовольство, в часи індустріального суспільства – сировинні ресурси та машинні засоби виробництва тощо. Лише в другій половині ХХ ст. людство досягло того історичного етапу, коли його подальший розвиток став залежати насамперед від інформації та інформаційно-комунікаційних технологій. Саме в цей час відбулася так звана інформаційна революція, підґрунтям якої стали здобутки науково-технічного прогресу в галузі мікроелектроніки. Як наслідок, з'явилася комп'ютерна техніка та новітні, більш досконалі засоби електрозв'язку. Це дало змогу швидко збирати, обробляти, зберігати та передавати на великі відстані значно більші обсяги інформації, ніж було можливо до цього.

Слід зазначити, що інформаційна революція другої половини ХХ ст. вже не перша в історії людства. Це вже сьома технологічна революція в історії обміну інформацією. Так, у 1300 р. до н. е. в Малій Азії з'явився перший алфавіт з літерами, які відповідали окремим звукам; у 1456 р. І. Гутенберг винайшов друкарський верстат з рухомими металічними літерами; у 1830 р. Л. Ж. Дагер (Франція) і У. Ф. Толбот (Англія) винайшли фотографію (стала загальнодоступною в

кінці XIX ст., а в 1895 р. брати Люм'єр зробили перший кінофільм); у 1876 р. А. Белл створив телефонний апарат; у 1895 р. було створено радіо (А. Попов, Г. Герц, Г. Марконі, Н. Тесла); у 1900–1930 були винайдені технології, на основі яких створено телебачення (1936 р. – у Великій Британії та Німеччині, 1939 р. – СРСР, 1941 р. – США)¹.

Кожна із зазначених подій давала свій якісний імпульс у розвитку інформаційної сфери життєдіяльності суспільства. Інформації було більше, вона ставала різноманітнішою і доступнішою. Так, зокрема, після винаходу в Європі у середині XV ст. німцем І. Гутенбергом друкарського пресу з набором літер (шрифту), з 1456 р. до 1500 р. збільшилася кількість книг на різноманітні теми до 9 мільйонів. Це при тому, що до цього рукописних книг налічувалося близько 30000 і майже всі вони були Біблією чи коментарями до неї². Втім початок становлення інформаційного суспільства пов'язують саме з останньою інформаційною революцією в галузі комп'ютерної техніки.

Перший комп'ютер сконструювали вчені Пенсільванського університету Г. Ейкен, Дж. Мочлі і Дж. Еккерт у 1946 році. Це був електронно-обчислювальний інтегратор і калькулятор ENIAC – перша ЕОМ загального призначення, в якій замість електромеханічних реле були використані електричні лампи. Хоча у порівнянні з сьогоденними комп'ютерами ENIAC була досить громіздкою, займала великі площі, але її робота ґрунтувалася на тому самому принципі, що й у сучасного персонального комп'ютера – інформація зберігалася в машині у вигляді закодованих цифр і оброблялася шляхом операцій над ними. Винайдення У. Шоклі, Дж. Бардингом та У. Бреттейном напівпровідникового транзистора у 1948 р., а також створення на цій основі наприкінці 1950 р. силіконового чіпу (мікропроцесора) Д. Колбі та Р. Нойсом надало змогу значно зменшити розміри комп'ютерів, знизити їх енергоспоживання, покращити їх надійність³.

¹ Бачило І. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А. Інформаційне право: учебник для студ. вузів. / РАН; Інститут государства и права. Академический правовой ун-т / Б. Н. Топорнин (ред.). 2-е изд., с изм. и доп. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 723 с. С. 47.

² Цимбалюк В. С. Інформаційне право (основи теорії і практики). Монографія. К.: «Освіта України», 2010. 388 с. С. 17.

³ Брижко В., Цимбалюк В., Швець М., Коваль М., Базанов Ю. Е-майбутнє та інформаційне право / За ред. доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента АПРн України М. Швеця. К.: НДЦІП АПРн України, 2006. 234 с. С. 46–47.

В результаті цих та інших винаходів комп'ютерна техніка ставала дедалі більш доступною, швидко поширювалася і набула широкого застосування спочатку в бізнес-середовищі, а згодом і в домогосподарствах. В результаті цього різко зросли можливості автоматизованої обробки інформації. Одночасно зі збільшенням потужності комп'ютерної техніки стрімко зростали і обсяги накопиченої людством інформації, для обробки якої вже неможливо було обійтися без комп'ютерів. Так, за деякими дослідженнями, перше подвоєння інформації здійснювалося 1750 років, друге – 250, третє – 50. Проте з 1950 р. до 2000 р. обсяг інформації зріс у 30 разів⁴. Подальший розвиток економіки, науки і техніки, військової сфери тощо став неможливим без інформації та комп'ютерної техніки. Так інформація та інформаційні технології стали новим детермінуючим фактором прогресу людської цивілізації. Так зародилося інформаційне суспільство.

Сучасна інформаційна революція та, як її наслідок, інформаційне суспільство також має свої етапи розвитку.

Перший етап веде свій відлік з початку 1950-х років, коли були створені перші великі ЕОМ, які були орієнтовані на експлуатацію великою кількістю користувачів для вирішення складних наукових і технічних завдань, насамперед в науковій та військовій сфері, а також засоби, які надають можливість об'єднати декілька ЕОМ в єдину мережу за допомогою комунікаційних ліній. Це дало поштовх у розвитку наукоємних галузей економіки, а також сектору послуг, які продукують та споживають великі обсяги інформації.

Другий етап пов'язаний з появою та масовим використанням персональних, а не корпоративних комп'ютерів. У 1974 р. американська фірма MITS випустила невеликий пристрій Altair 8800, який вважається першим персональним комп'ютером. На початку 1980-х років розпочалися масові продажі персональних комп'ютерів фірм Apple та IBM. Так комп'ютерна техніка увійшла в життя малого бізнесу та приватних осіб. Масове застосування персональних комп'ютерів суттєво підвищило продуктивність праці в бізнес-структурах, змінило звичний устрій життя багатьох людей, дало імпульс для розвитку нової інформаційної культури суспільства.

⁴ Електронна торгівля (правовий аспект регулювання): монографія / За заг. ред. В. В. Костицького. К.: «Леся», 2007. С. 23–24.

Третій етап інформаційної революції почався у 1990 році з відкриттям для широкого використання глобальної інформаційної мережі Інтернет – етап глобальних інформаційних комунікацій та мереж⁵. Інтернет стає універсальною платформою для надання багатьох видів послуг. На основі Інтернет-технологій з'являється електронна торгівля, електронний банкінг, електронний консалтинг. Таким чином, дедалі більших масштабів набуває так звана електронна економіка. Полегшення інформаційних комунікацій в глобальних масштабах за допомогою мережі Інтернет стало одним із чинників глобалізації світової економіки. В соціальній сфері в результаті розвитку мережі Інтернет з'являється дистанційна освіта і телемедицина, надаються адміністративні послуги громадянам органами державної влади та органами місцевого самоврядування. У військовій сфері Інтернет починає розглядатися як зручне середовище для ведення мережевих та інформаційно-психологічних війн тощо.

Поширення мобільного зв'язку з другої половини 1990-х років, а особливо впровадження технологій мобільного зв'язку третього і четвертого покоління, орієнтованих на надання мультимедійних послуг, з початку XXI ст. можна вважати технологічною основою четвертого етапу інформаційної революції та розвитку інформаційного суспільства. За допомогою мобільних технологій передачі даних, інтегрованих з глобальними інформаційними мережами, насамперед Інтернетом, стає можливим миттєво отримати потрібну інформацію практично у будь-якому куточку земної кулі. Це, в свою чергу, прискорює економічні, соціальні, політичні та інші процеси. Людина дедалі більше занурюється у віртуальний простір інформаційних мереж, стає залежнішою від інформації та засобів її обробки і передачі.

З наведеного випливає, що в умовах інформаційного суспільства змінюється не лише сама інформаційна сфера, а й відбувається докорінна зміна інших сфер життєдіяльності суспільства. Такі зміни не залишилися поза увагою наукової спільноти. Паралельно з розвитком інформаційного суспільства вчені різних країн світу висувають

⁵ Бачило И. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А. Информационное право: учебник для студ. вузов. / РАН; Институт государства и права. Академический правовой ун-т / Б. Н. Топорнин (ред.) 2-е изд., с изм. и доп. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 723 с. С. 48.

різноманітні концепції і теорії, якими намагаються пояснити інформаційне суспільство як нову суспільну формацію.

Саме поняття «інформаційне суспільство» почало використовуватися у другій половині ХХ ст. Автор зазначеного терміна точно не відомий, адже декілька науковців вживали його у своїх працях майже одночасно. Так, у США дане поняття вперше було вжите вченим-економістом Ф. Махлупом. В інших джерелах автором цього поняття називають японського вченого, професора Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші⁶. Водночас необхідно мати на увазі, що хоча поняття «інформаційне суспільство» є найбільш популярним, втім не єдиним, яке використовується для позначення нової суспільної формації. Аналогічними або близькими за змістом термінами можна вважати «постіндустріальне суспільство» (Д. Белл), «посткапіталістичне суспільство» (Дарендорф), «глобальне село» (Мак-Люен), «суспільство знань», «мережеве суспільство», «інформаційна цивілізація» та ін., які використовували різні вчені для визначення окремих аспектів одного і того самого суспільного явища, яким є інформаційне суспільство.

Загалом дослідження інформаційного суспільства привернуло увагу багатьох науковців світу, зокрема таких як Й. Масуда, Е. Тоффлер, Б. Гейтс, М. Порат, М. Кастельс, Т. Стоунер, Р. Барт, Ж. Бодрійяр та інших. Вони розробили чимало концепцій інформаційного суспільства, які відображають його особливості порівняно з попередніми типами суспільних формацій. Розмаїття і багатогранність цих концепцій обумовлює необхідність у їх класифікації. Таку класифікацію запропонував британський дослідник Ф. Уебстер⁷, який поділив усі концепції інформаційного суспільства на п'ять типів:

- технологічні;
- економічні;
- пов'язані зі сферою зайнятості;
- просторові або географічні;
- культурні.

У центрі технологічних концепцій інформаційного суспільства, найбільш відомими прихильниками яких вважаються

⁶ Марущак А. І. Інформаційне право України: підручник. К.: Дакор, 2011. 456 с. С. 122.

⁷ Маруховський О. О. Інформаційне суспільство: теоретико-концептуальні засади: навч. посіб. / Університет економіки та права «КРОК». К., 2007. 136 с. С.114–120.

Б. Гейтс, Я. Ейнджелл, М. Коннорс, Н. Негропonte, Дж. Несбіт, Е. Тоффлер та інші, лежить ціла низка технологічних інновацій. Маються на увазі кабельне і супутникове телебачення, комп'ютерні мережі, персональні комп'ютери, онлайніві інформаційні послуги тощо. Ідея полягає в тому, що таке швидке і велике зростання технологічних інновацій повинно призвести до суттєвих соціальних перетворень. Самі по собі, взяті окремо технологічні концепції інформаційного суспільства є певною мірою коректними, але вони є досить обмеженими й однобічними і не можуть слугувати єдиним критерієм вирішення такого складного і суперечливого питання, яким є питання наявності чи відсутності інформаційного суспільства та рівня його інноваційності⁸.

Подібної оцінки заслуговують й економічні концепції інформаційного суспільства, що їх розробляють Ч. Джошер, Ф. Махлуп, М. Порат та інші. В основі цих концепцій лежить критерій зростання економічної цінності інформаційної діяльності. Спираючись на цей критерій, засновники і прихильники економічних концепцій інформаційного суспільства стверджують, що економіка багатьох країн стала інформаційною, а це веде до формування інформаційного суспільства, в якому головне місце посідає діяльність щодо виробництва інформаційного продукту та інформаційних послуг⁹.

Авторами та прихильниками концепцій інформаційного суспільства, пов'язаних із сферою зайнятості, є Д. Белл, П. Дракер, Ч. Лідбігер, Р. Райх та інші. Головним критерієм цих концепцій є структура зайнятості населення та моделі її змін. Сутність цього критерію британський дослідник виклав досить стисло і чітко: «вважається, що ми вступаємо в інформаційне суспільство, коли більшість зайнятого населення працює в інформаційній сфері». Він також погодився із твердженням авторів зазначених концепцій про те, що «рушійною силою сучасної економіки є люди, чия головна здібність полягає у використанні інформації» та що «сьогодні головними рушіями економіки стали ті, чия праця вимагає створення і використання інформації»¹⁰.

⁸ Маруховський О. О. Інформаційне суспільство: теоретико-концептуальні засади: навч. посіб. / Університет економіки та права «КРОК». К., 2007. 136 с. С. 115.

⁹ Там само. С. 116.

¹⁰ Там само. С. 118.